

Tudós fórum

ALKALMASAK-E MAGYAR NŐK AZ MTA TAGSÁGÁRA?¹

Somogyi Péter

az MTA rendes tagja, a neurobiológia professzora,
University of Oxford
peter.somogyi@pharm.ox.ac.uk

Lovász László elnök úr szerint a nők arányára az Akadémián figyelni kellene, hisz az egyik választási irányelvben így fogalmazta meg az Elnökség álláspontját: „A tudományos osztályoknak – azonos tudományos teljesítményű jelöltek közötti döntésnél – figyelemmel kell lenniük a férfiak és nők arányára.” A most lezajlott választás előtt a nők 7%-os akadémiai aránya alapján feltételeztem, hogy ezen azt értette, hogy a nők arányát növelni kell, bár ez nem derül ki a szövegből, s talán nem is meglepő hatásának teljes hiánya. Az akadémikusok többsége, úgy tűnik, nem tartja a nőket alkalmasnak az akadémiai levelező tagságra, mert *huszonhat* férfit választottunk, és egyetlen nőt sem. Egyértelmű a következtetés: ha a nők alkalmasak lennének levelező tagságra, és az irányelvek nem vezetnek arányuk javulására, az akadémikusok többsége nem az irányelvek alapján szavaz. Mindössze egyetlen nő kapott 50% feletti szavazatot az osztályokon, a Biológiai Osztályon, ő pedig

Akadémiánkhoz méltatlan kampány után, melyet az osztály egyes tagjai folytattak, a *nem* szavazatok alapján (lásd alább) nem került az első három közé, még akkor sem, ha ugyanannyi *igen* szavazatot kapott, mint a listán második helyen bekerült kiváló férfi tudós.

A közgyűlésen megszavaztuk a huszonhat kiemelkedő férfi tudóstársunk levelező taggá választását a külső és tiszteleti tagok mellett, a tudományos haladáshoz való hozzájárulásukért. Én szégyellem, hogy egyetlen nő sem került be; ez egyértelmű diszkrimináció, melyen változtatnunk kell. *Ez a szomorú tény választási rendszerünk tükré.* Kívülről valaki azt is gondolhatná, hogy a nők kirekesztése Akadémiánk hagyománya. Ez biztosan nem így van, és a 7%-os női arány nem kirekesztést jelent. Az alacsony arány azt mutatja, hogy a nők tudományos eredményeit kevésbé ismerjük el. Ez a siralmas arány ezzel a választási fordulóval romlik, nem ártana kiszámolni és megjelentetni, hogy milyen mértékben. A nők hátrányos megkülönböztetése a legtöbb országban megszokott volt a XX. században, például az Oxfordi Egyetem, ahol dolgozom,

¹ Az MTA zártkörű tagválasztó munkaközgyűlésén 2016. május 2-án elhangzott felszólalás kibővített változata.

a múlt század elején még nem vett fel nőket diáknak. Amikor ezt a nők végül saját kollégiumuk megalakításával (Lady Margaret Hall) kivívták, járhattak egyetemre jó pénzért, de huszonhét éven át nem kaptak diplomát. Az írországi Trinity College adott nekik diplomát, amiért át kellett oda hajóznuk, miután befejezték oxfordi tanulmányaikat. Ez volt a helyzet, de tudatos, kitartó haladó munkával ezt a megkülönböztetést fel lehetett számolni. Ma az Oxfordi Egyetem rektora nő.

Képesek vagyunk-e mi, magyar akadémikusok a nők hátrányos megkülönböztetésének felszámolására? Szavakkal nem, csak tettekkel, és azt is tudom, hogy sokan közöttünk nem látják, hogy ez probléma lenne, hiszen ez eddig is így volt. Az ezzel való foglalkozás elvon minket a tudományos munkától. Azt viszont nehéz lenne vitatni, hogy egy ország agykapacitásának 50%-át kizárni a legfelsőbb elismerésből és az ezzel járó anyagi megbecsülésből az ország tudományának és haladásának hátrányára válik.

Hová lettek a tudományban dolgozó nők, miért nem 50% a jelöltek és bekerültek aránya? Mert biológiai, kulturális és szociális okok miatt nincs 50% megválasztható, kiemelkedő teljesítményű nő, akit jelölni lehetne, ugyanis a nők már sokkal előbb lemorzsolódnak. Ez nem hungarikum, csak az akadémiai választási rendszerünk az. Nézzük meg, az MTA-nál régebbi hagyományokkal rendelkező akadémiákon mi a helyzet. A brit Royal Societyben 2015-ben 30% nőt választottunk az új tagok közé, idén 26%-ot (a Royal Society csak természettudományos akadémia, minden évben ötven rendes tag és tíz kültag kerül megválasztásra a teljes Brit Nemzetközösségből, összlétszám kb. 1600). A Royal Societyben nem a teljes osztály állít fel jelölési sorrendet, hanem minden osztálynak van egy

tíz-tizenöt tagú évente rotáló bizottsága, ahol nyílt pontozás folyik 1, 2, 3 pont odaítélésével, és mindenki vállalja pontjait a többiek előtt.) A német nemzeti akadémiában, a Leopoldinában (Halle), mely minden tudományágat képvisel, 2014-ben és 2015-ben 33% nőt választottunk, egy jól működő diszkriminációellenes rendszer alapján. Még lehetne sorolni a jó és egyre javuló nemzetközi példákat, de én biológus és nem szociológus vagyok, nem értek hozzá, azért írok erről, mert a diszkriminációt nem tartom elfogadhatónak.

Ennyivel alkalmatlanabbak lennének a magyar nők tudományos munkára, mint a brit és német nők? Nem hiszem, hogy erre van tudományos vizsgálat. Mindenesetre ezt a hipotézist elvethetjük, már genetikai alapon is. Hol van hát a különbség? *A hipotézisem az, hogy a diszkrimináló választási rendszerünkben van.* Sajnos csak anekdotális információm van a többi osztály működéséről, de a Biológiai Osztályon, hogy a sok kiváló jelölt közül kik kerülnek az első néhány közé, az érdekcsoportok lobbymunkáján múlik, mely mindig is volt, mindig is lesz – ez az emberi és különösen a férfiagyba drótozott sajátság. Mivel ezzel kell élnünk, mit tehetünk, hogy olyan rendszert dolgozzunk ki, ami egyszer majd remélhetőleg megfelelő esélyt ad a nőknek? (Azért nem írok 'egyenlőt', mert amíg a szavazó nők aránya nem ér el egy kritikus szintet, nem számíthatunk egyenlő esélyre.) Pontosabban mire kérhetjük fel az Akadémia vezetését, hogy a következő fordulóra, három év múlva, már olyan rendszert működtessen a nevünkben, mely nem különbözteti meg hátrányosan a nőket?

Felszólalásomban a zárt tagválasztó Közgyűlésen május 2-án a következő három javaslatot tettem, kérve az Elnökséget, hogy tettekkel kövesse a jóindulatú szavakat:

„Az Elnökség dolgozzon ki rendszert, és vezesse be a következő választásra három év múlva, hogy az 50% feletti szavazatot elért nők az osztálysorrendtől függetlenül levelező tagjelöltté váljanak közgyűlési szavazásra. Az Elnökség a fennmaradó helyeket ossza szét az Osztályok között a sorrend szerinti jelöltségre.” *Magyaránzat:* Ennek egy változatát használjuk a Leopoldinában, a német akadémián, és így javul a nők aránya a tudományos valóságnak megfelelő szintre évről évre.

„Az Elnökség dolgozza ki és vezesse be a következő akadémikusválasztásra a külső, független szakmai bírálók rendszerét, melyben minden jelölről legalább három, de lehetőleg öt vezető nemzetközi szakember adjon írásos szakmai tanácsot.” *Magyaránzat:* Ez kiválóan működik a Royal Societyben. Mint már többször leírtam (például Somogyi, 2013), ez minden akadémiai támogatásra kellene, hogy vonatkozzon. A levelező tagság komoly anyagi befektetést jelent hosszú távon. Kis létszámú osztályokon szavazunk munkásságokról anélkül, hogy értenénk az eredmények mélységét és eredetiségét. Tájékozatlanságunkat jól tükrözi, hogy numerikus mutatókra és folyóiratnevekre hagyatkozunk, mert nem ismerjük vagy nem vagyunk képesek megérteni az eredmények értékét. Külső, érdekmentes, akadémikus szintű szakértői vélemények segíthetnek.

„Az Osztályok szavazásán az indoklás nélküli titkos NEM szavazati mechanizmust

meg kell szüntetni, és csak IGEN vagy üresen hagyás lehetőség legyen.” *Magyaránzat:* az indokolatlan NEM szavazat a kommunista rendszerből ránk maradt hagyomány, melynek nincs helye a XXI. században. Elfogadhatatlan és szégyen, hogy nemzetközi rangú vezető tudósokra NEM szavazatot lehessen adni indoklás és hozzáértés nélkül. Természetesen minden akadémikusnak kötelessége elmondani a vitákon, ha valakit alkalmatlannak tart arra, hogy közénk kerüljön, és győzze meg akadémikustársait az okokról.

Remélem, Akadémiánk vezetősége felvállalja a hosszú folyamatot, amely eredményre vezethet a nők magas szintű elismerésében és döntéshozó pozícióba juttatásában. *Ezzel az Akadémia nemcsak a felnövekvő kutatógenerációknak, hanem az egész társadalomnak is példát mutathatna*, hiszen nem egyedül a tudományos munkában és az eredményekért járó elismerésben vannak a nők hátrányos helyzetben, hanem a közélet szinte minden területén. Ha valamiben nem történt fejlődés a rendszerváltás óta, az a nők esélyegyenlőségének biztosítása; ez kirívó lemaradásunk a haladó Európában.

Végezetül: „Ceterum censeo Carthaginem esse delendam” – ismételte az idősebb Cato a Római Szenátusban eredményesen. Magyarul, ránk vonatkoztatva, „a független külső véleményen alapuló szakmai bírálatot az akadémikusválasztásban be kell vezetnünk” (Somogyi, 2013).

HIVATKOZÁS

Somogyi Péter (2013): Szükséges-e a tudományos kutatással kapcsolatos jelentős összegű támogatások

odaítéléséhez független külső szakmai vélemény? *Magyar Tudomány*. 174, 12, 1519–1522. • <http://www.matud.iif.hu/2013/12/15.htm>

A következő három hozzászólást a szerkesztőség kérésére írták meg a szerzők.
Lapunk természetesen további vélemények közlésére is készen áll.

KORLÁTOZOTT POZITÍV DISZKRIMINÁCIÓ

Hargittai Magdolna

az MTA rendes tagja

Feltűnően kevés nő tagja van az MTA-nak, és az Akadémia feltűnően keveset tesz a helyzet megváltoztatásáért. Jól ismert, hogy egy férfidominanciájú szervezetben természetesen alakul ki az a helyzet, hogy az új tagok kiválasztásánál megint férfiakat válasszanak. Attól, hogy beszélünk erről a problémáról, a helyzet nem változik meg, de már az is segít, ha nem hallgatunk róla.

Amikor felvetődik bizonyos pozitív diszkrimináció szükségessége, a tiltakozók között ott vannak már megválasztott akadémikus nők, akik ebben elismertségük lefokozását látnák. Pedig a helyzet másképpen nem fog változni. Én korlátozott keretek között megvalósítandó pozitív diszkriminációt tartok szükségesnek és lehetségesnek. Abban az esetben, amikor az osztályokon nagyjából azonos teljesítményt felmutató nő és férfi jelölt között kell választani, az Akadémia vezetése ajánlja a női jelölt támogatását, és vegye figyelembe az osztálykeretek elosztásánál a női jelöltek számát. Ezzel a megközelítéssel nem sérül az osztályok autonómiája a jelöltek kiválasztásában és az az elv sem, hogy az elnökség nem változtathatja meg az osztályok szavazásánál kialakított sorrendet.

A korlátozott pozitív diszkriminációra vonatkozó javaslatom csak akkor lehet eredményes, ha erről a kérdéstről beszélünk, és ezt a kérdést állandóan napirenden tartjuk. Természetesen a „nagyjából azonos teljesítmény” nagyon tág fogalom, és nagy szerepet hagy a

szubjektívitásnak, de hol nem játszik nagy szerepet a szubjektívitás a jelenlegi választási gyakorlatunkban? Lesznek férfiak, akik majd negatív diszkriminációt éreznek vagy hangsúlyoznak, de ez szinte elkerülhetetlen, és ezt vállalnia kell az Akadémiának egy egyre lehetlenebb helyzet korrigálása érdekében.

Szeretném hangsúlyozni, hogy valóban kevesebb arra érdemes tudományok doktora lehet a nők között, mint a férfiak között, de nem annyival kevesebb, ami indokolná a választásokon kialakult helyzetet. Viszont ezzel az aránytalansággal is foglalkozni kell. Az egyetemi hallgatótól a professzorságig, esetleg akadémiai tagságig vezető úton aránytalanul sok nő tűnik el. Amíg az egyetemi hallgatók között összemérhető a nők és férfiak száma, az egyetemi tanári szinten már csak tíz százalék körüli vagy annál is kisebb a nők aránya. Ennek a helyzetnek a megváltoztatása hosszabb távú feladat, de ezzel is foglalkozni kell. Elsősorban ez a kérdés motivált abban, hogy összegyűjtssem a *Nők a tudományban határok nélkül* (Akadémiai Kiadó, 2016) könyvem anyagát, és megírjam a könyvet.

Ám ezt a kérdést nem szabad összekeverni a rövid távon megoldható és megoldandó problémával, ami a női akadémikusok kis számát illeti. Van elég arra érdemes, a *tudományok doktora* címet elért női kutató, hogy igazságosan, odafigyeléssel és minimális, a fentiekben vázolt pozitív diszkriminációval változtassunk a kialakult tarthatatlan helyzeten.

NŐK AZ AKADÉMIÁN

Kamarás Katalin

az MTA rendes tagja

Nem először látom nagy örömmel, hogy Somogyi Péter akadémikustársam a közgyűlést igazi fórumnak tekintve próbál jobbítani az Akadémia gyakorlatán. Nem mennék most bele az angolszász hagyomány – ahol a szakértők, ajánlók személyes integritása adja véleményük garanciáját – és a kontinentális, inkább számszerű mutatókra koncentráló értékelés köztiértékvitába, gondolom, nem is erre gondoltak a szerkesztők, amikor felkérték erre a reakcióra. Hanem arra, hogy az idei év még a szokásosnál is szomorúbb eredményt hozott a női akadémikusok számát tekintve. Ha a jelölésekben megjelenő arány érvényesült volna, akkor a megszokott kéthárom új női levelező tagot üdvözölhettük volna sorainkban. A hozzám közel álló területeken végigtekintve, bizony én is találtam olyan női jelölteket, akiknek a formális mutatói elérték vagy meghaladták a végül megválasztott férfi kollégákét (tehát a „számokhoz való ragaszkodás” sem magyarázat). Ennek ellenére nem támogatnám a pozitív diszkriminációt.

Az előítéletek felszámolása nem megy márról holnapra. Nem igaz, hogy a helyzet egyáltalán nem változik, ám ahhoz, hogy a Somogyi Péter által javasolt formális lépések sikerrel járjanak, az szükséges, hogy az akadémikusok többségének konszenzusos támogatása álljon a törekvés mögött. Az az érzésem, hogy Angliában is, Németországban is megvalósult ez a konszenzus, és ezt követték a formális

lépések – mi pedig még sajnos nem tartunk itt, és emiatt rendkívül kellemetlen helyzetbe hoznánk azokat a kolléganőket, akik „visszafogón” kerülnének be az akadémikusok közé.

Saját területemen, a fizikában sajnos bármennyire is igyekszem a kolléganőket támogatni, pillanatnyilag egyszerűen nincs kiből válogatnom. Erre csak hosszú évek távlatában, a fiatal korosztály bátorításával látok lehetőséget. Van azonban egy szempont, ami kifejezetten akadályozza az arra rátermett kolléganőim előrejutását, ez pedig az életkor hangsúlyozása. A saját példámmal illusztrálva: kivételezettnek és szerencsésnek érzem magam, hogy a Fizikai Osztály méltónak talált a bizalomra, és az akadémikusok közössége tagjai közé választott. Mindezt egy rendkívüli témavezetőnek és egy rendkívüli kutatócsoportnak köszönhetem, akikkel alkalmam volt együtt kezdeni a pályámat, sőt hozzájuk hasonlóan folytatni is – azzal az apró különbséggel, hogy a PhD-fokozatom után minden szintet a férfi munkatársakhoz képest hatnyolc év késéssel értem el. Ennek megvolt az oka, és egyáltalán nem bánom, de kétkem, hogy a mai követelmények fényében, ahol a PhD után x évvel y szintre kell eljutni, és a legkisebb „lazítás” végzetes következményekkel járhat, így terveztem volna az életpályámat. Az életkor szerinti diszkriminációt így nőkkel szembeni diszkriminációnak is látom, amin érdemes lenne elgondolkozni.

NŐK AZ AKADÉMIÁN

Lamm Vanda

az MTA rendes tagja

Somogyi Péter professzor a tagválasztó közgyűlésen több fontos kérdést is felvetett. Természetesen igaza van: az MTA tagjai között kevés a nő, és ezen a helyzeten sürgősen változtatni kell. Különösen sajnálatos, hogy a mostani, a 2016. évi tagválasztás során egyetlen hölgy sem került be a levelező tagok közé.

A magam részéről a probléma megoldását nem annyira a szavazási rendszer megváltoztatásában látom, hanem abban, hogy minél több nő szerezzék meg az MTA doktora címet.

Hangsúlyozni szeretném, az akadémikusok jelölésénél ellenzek minden olyan megközelítést, amely a tudományos teljesítményen kívül bármiféle egyéb szempontra van figyelemmel, s – amint azt a közgyűlésen mondtam – ne azért válasszanak meg, mert szoknyát viselek. Egyébként a 2007. év a „nők éve” volt az Akadémián, amikor egyszerre hét hölgy lett az MTA levelező tagja. Annak idején Vizi E. Szilveszter, az MTA akkor elnöke célul tűzte ki, hogy növeljék a női akadémikusok számát, és íme, törekvését siker koronázta.

A női akadémikusok alacsony számával összefüggésben nem tudom megállni, hogy szóvá tegyem: tarthatatlan, hogy vannak tudományterületek, ahol sok kiváló, nemzetközileg is ismert DSc/MTA doktori címmel rendelkező nő dolgozik, és mégis egyetlen női akadémikusuk, sőt, hosszú évek óta levelező tagságra hölgyet még csak nem is jelöltek.

Álláspontom szerint a női tudósok egyenlő helyzetbe hozását az Akadémián igazából az *MTA doktora* címek megszerzésénél kel-

lene kezdeni annak érdekében, hogy majd, az akadémikusok jelölésénél minél több tudós nő közül lehessen választani.

A női kutatók helyzetbe hozása tekintetében vannak kialakult gyakorlatok, ezeket kellene figyelembe venni. A különféle ösztöndíjaknál fontosabbnak tartom az alkotói szabadság biztosítását. Amikor a munkáltató a disszertációját író kutatót vagy egyetemi oktatót mentesíti a napi munkától, a munkahelyre való bejárás alól, és előírja számára, hogy néhány hónapig csak a disszertációján dolgozzon. Az ilyen alkotói szabadság időnként többet segít, mint a különféle ösztöndíjak, amelyekért – ha komolyan vesszük az ösztöndíjak kiírói által megfogalmazott előírásokat – bizony az ösztöndíj ideje alatt elvárnak (joggal) bizonyos többleteljesítményt.

Vagyis: a női akadémikusok számának növelését elsősorban azzal lehetne előmozdítani, ha minél több hölgy szerezne MTA doktora címet, hiszen közülük fognak kikerülni a majdani akadémikusok. Sajnos az az igencsak elterjedt gyakorlat, hogy DSc/MTA doktora cím nélkül is egyetemi tanár lehet valaki (ez persze a férfiakra is vonatkozik), ellene hat annak, hogy minél többen törekedjenek az akadémiai cím megszerzésére. Mind ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy jelenleg a magyarországi jogi karokon – szerény számításaim szerint – az egyetemi tanároknak csak mintegy harmada rendelkezik a DSc vagy MTA doktora címmel, s ezeknek is majd a fele emeritus vagy emerita.